

Др Јасна Стојановић

ШПАНСКИ КЊИЖЕВНИ КРИТИЧАР ЕНРИКЕ ДИЈЕС-КАНЕДО О СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ*

У раду представљамо чланке шпанског песника, преводиоца и критичара Енрикеа Дијес-Канеда на тему српске народне поезије, објављене у књижевном часопису *Шпанија* 1918. године. Повод су ратна збивања у Србији током Првог светског рата и саосећање овог интелектуалца за страдање наших људи. У својим текстовима Дијес-Канедо износи основне податке о српском народном песништву, као и превод неколико одабраних песама. Ти први преводи икада начињени на шпански, садржајан приказ и веома похвалан суд о „једној од најбогатијих словенских народних књижевности“, дају сасвим посебан значај доприносу овог шпанског литерарног зналца.

Кључне речи: Енрике Дијес-Канедо, српска народна поезија на шпанском.

У трагању за малобројним одјецима српске народне поезије у Шпанији – како преводима, тако и критичким увидима – чини нам се драгоценим допринос шпанског критичара, преводиоца и песника с почетка XX века, Енрикеа Дијес-Канеда (DÍEZ-CANEDO 1879–1944). Дијес-Канедо је 1918. у часопису *Шпанија (España)*, у бројевима 172 и 173, објавио опсежан текст насловљен *Песме српског народа (Cantos del pueblo serbio)*¹.

Време када се Дијес-Канедо интересује за српску народну поезију и историјске околности Првог светског рата унапређују скромна знања Шпанаца о Србији и њеној културној баштини. Део јавности наклоњен Савезницима

* Истраживање је обављено у оквиру пројекта Министарства за науку и иновације Шпаније I+D+i PID2021-127063NB-I00: *Narremas y Mitemas: Unidades de Elaboración Épica e Historiográfica*, који финансира Европска Унија преко фонда ФЕДЕР.

¹ На податак смо наишли у дипломском раду Неде Перишић, одбрањеном на Факултету за филологију и културолошке студије Универзитета у Бечу 2011. године: „*Letras entre dos penínsulas (uno de los primeros puentes entre la literatura serbia y /la – sic/ española)*“. <https://theses.univie.ac.at/detail/14934> [17. 8. 2022]

с пажњом прати ратна дешавања и може се рећи да су „Атентат у Сарајеву 1914. године и судбина српског народа [...] биле честе теме шпанске штампе“ (Перишић 2017: 17). Шпанија је као неутрална земља преко своје амбасадe у Бечу за време трајања сукоба била преузела на себе заштиту српских држављана у Аустроугарској (збрињавање и помоћ деци, студентима и учитељима интернираним у Аустрији, слање новца, посредовање у иницијативама за склапање примирја, набавка оружја и муниције, итд.). У јеку ратних дејстава, године 1917, две краљевине успостављају дипломатске односе.² Патње српског народа, његова јуначка борба и коначна победа изазивају велику пажњу и дивљење у лево оријентисаној Шпанији, као, уосталом, и у другим деловима Западне Европе наклоњеним Антанти.

Енрике Дијес-Канедо био је правник по образовању, али је цео живот посветио књижевности, преводилаштву и историји уметности. Неколико година је провео у Паризу као секретар амбасадора Еквадора и чини се да је тај боравак утиснуо на њега дубоку бразду. У домовину ће донети европејство и модерност надахнуте француском културом. Предавао је историју уметности, француски језик и књижевност и у разним мадридским институцијама културе држао предавања на литерарне теме. Своју делатност наставио је и у Мексику, где је емигрирао 1938.³ Тамо је и преминуо 1944. године. Пре одласка је у Шпанији био веома активан у културном животу: био је уредник или члан уредништва култних периодичних публикација *El Sol*, *España*, *La Voz*, *La Pluma*, *Revista de Occidente* и важио за неприкосновени ауторитет по питањима књижевности и уметности, како шпанске, тако и хиспаноамеричке и стране. Помагао је младим песницима да објаве своје рукописе (Херарду Дијегу, Леону Фелипеу, Хуану Рамону Хименесу), био учесник чувених *tertulias* у мадридским кафеима с почетка XX века, колега и пријатељ познатих писаца, филолога и критичара, међу којима неки слове као родоначелници савремене филологије у Шпанији⁴ (АВАД 1999–2000: 25). Као ерудита широких погледа и знања, радознао интелектуалац изграђеног укуса и финих манира, Дијес-Канедо је био цењен као одговоран и озбиљан критичар, али и као личност која делује независно од књижевних ривалитета. Красило га је одсуство ароганције. Либералних схватања, својим ангажовањем у историјским збивањима треће декаде прошлог века у Шпанији, скупа са истомишљеницима допринео је поновном успостављању републике 1936, мада се никада није директно укључивао у политику (FERNÁNDEZ GU-TIÉRREZ 1999–2000: 68).

² Опширно о овој теми, иницијативи и хронологији, у књизи *Краљевина Србија и Краљевина Шпанија*.

³ Мексико је током Шпанског грађанског рата примио 15.000 избеглица из ове земље, међу којима су велики број чинили интелектуалци и писци.

⁴ „De este período, y gracias a una pléyade de hombres ilustres (Menéndez Pidal, A. Castro, P. Bosch Gimpera, C. Sánchez Albornoz, Torroja, Rey Pastor, etc.), arranca la constitución de la ciencia española moderna”.

То време се дефинише као *Сребрно доба* шпанске књижевности и културе:

Три нараштаја интелектуалаца нарочито су присутна у шпанском животу прве трећине XX века: они познати као *Генерација 98*, *Генерација 1914*, и *Генерација 27*. Реч је о ауторима рођеним 1861–1875, 1876–1890, и 1891–1905, а њихова имена су више него позната: Унамуно, Ваље-Инклан и Бароха са једне, Ортега, Марањон и Асања те Перес де Ајала са друге, а са треће Хорхе Гиљен, Педро Салинас и Федерико Гарсија Лорка. Велики број наслова ових аутора, уз деловање деветнаестовековних аутора који још пишу и стварају, као и оних који тек почињу (*Генерација 1936*), дају тим првим трима деценијама [...] врхунски значај подударан са политичком, друштвеном и духовном кризом шпанске нације и њених вођа, којој се није нашао други излаз до грађански рат⁵ (АВАД 1999–2000: 19).

Дијес-Канедо је аутор неколико књига поезије, као и више поетских и прозних антологија (FERNÁNDEZ GUTIÉRREZ 2003). У њима се наизменично појављује као уредник и/или преводилац (с португалског, каталонског, немачког, италијанског, енглеског, руског). Упознаје Шпанце с хаikuом, пише о мало заступљеним књижевностима попут руске и норвешке, отворен је за нове хоризонте, тако да верујемо да се занимање овог ерудите за српске народне песме може сврстати у тај круг његових интересовања.

Часопис *Шпанија* основан је 1915. и у првој фази су га уређивали Хосе Ортега и Гасет као директор и писци Пио Бароха, Перес де Ајала, Еухени Дорс и Рамиро де Маесту. Дијес-Канедо је био секретар редакције (FERNÁNDEZ GUTIÉRREZ 1999–2000: 75). То је био недељник социјалистичке оријентације и „најзначајније политичко гласило *Сребрног доба*“⁶, а зна се да је у њему својим прилозима сарађивао и Салвадор Дали. Дијес-Канедо је до 1924, када је *Шпанија* угашена, у њој објавио око педесет текстова и био не само један од најплоднијих, него и најреномиранијих пера. Иначе је уређивао и друга гласила сличног политичког усмерења или сарађивао у њима: *El Sol* (1917), *La voz* (1920), *La pluma* (1920, оснивач Мануел Асања), *Índice* (1921, са Хуаном Рамоном Хименесом).

⁵ „Tres generaciones intelectuales en particular se hallan presentes en la vida española del primer tercio del siglo XX: las conocidas como generación del Noventa y ocho, de 1914 y del Veintisiete. Se trata de autores nacidos respectivamente entre 1861-1875, 1876-1890, y 1891-1905, y sus nombres son bien conocidos: Unamuno, Valle-Inclán o Baroja por un lado, Ortega, Marañón o Azaña y Pérez de Ayala por otro, y Jorge Guillen, Pedro Salinas o Federico García Lorca por el otro. La acumulación de la obra de los autores de estas generaciones, más la de la obra de los autores decimonónicos que aún vivían y escribían, más la de quienes empezaban a escribir (generación de 1936), da a todo el primer tercio del siglo XX [...] un relieve máximo que coincide con un a crisis política, social y espiritual en el pueblo español y en sus dirigentes a la que no se supo encontrar otra salida que la guerra civil”.

⁶ „Es considerado como el periódico político más importante de la edad de plata, órgano periodístico-doctrinal del neo-regeneracionismo, del grupo reformista integrado por liberales, demócratas, socialistas y agnósticos”. <<https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/issn/2171-2549>> 5. 1. 2023.

О страним књижевностима Дијес-Канедо је писао у часописима *Revista general*, *El sol*, *La voz* и *Revista de Occidente*. Од словенских књижевности његову пажњу највише је привлачила руска, па јој је посветио низ чланака. Писао је и о „чехословачкој“ поезији и бугарским народним песмама, према прецизној каталогизацији Хименес Леона (JIMÉNEZ LEÓN 2001: 414–416).

ЕНРИКЕ ДИЈЕС-КАНЕДО О СРПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА. Опсежан текст *Песме српског народа* објављен је у бројевима 172 и 173 часописа *Шпанија*, штампаним 25. јула и 1. августа 1918. Аутор упознаје шпанску јавност са српском јуначком поезијом, апсолутним раритетом на тлу Иберијског полуострва, за коју каже да је „једна од најбогатијих међу свим словенским народним књижевностима“ (*una de las más ricas entre las eslavas*). Такође истиче да је његов допринос „знак наклоности према јуначком народу који у овом рату трпи најстрашније патње“ (*tributo de simpatía al pueblo heroico que ha sufrido la prueba más terrible en la guerra actual*). Наводи француске изворе Огиста Дозона и Леа Дорфера, као и преводе Анђелије Јакшић и Марсела Робера, затим енглеску верзију српских народних песама, приповедака и пословица Максимилијана Мигеа, као и књигу нашег Марка Цара на италијанском, објављену у Задру 1890. (*Studi Slavi di letteratura ed arte*). У вези с тим, напомиње:

Јуначка поезија Срба прво је привукла пажњу Италијана Алберта Фортиса из Падове, из чијег *Путовања у Далмацију* је Гете преузео песму о Хасанагиници. Гете је био у контакту са великим српским сакупљачем Вуком Стефановићем Караџићем, на чији је наговор Тереза фон Јакобс (Талвј) превела немали број тих песама на немачки. Италијанске верзије Никола Томазеа и наведена Дозонова књига на француском допринеле су да се за њих сазна на западу. Ипак, тренутна дешавања умножила су број превода и студија⁷ (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 12).

Додаје да је у Шпанији на том пољу мало тога урађено, а да би, „без имало сумње, поређење тих јуначких рапсодија са нашим романсером⁸ представљало веома занимљиво истраживање“ (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 12).⁹

⁷ „La poesía heroica de los serbios llamó primeramente la atención de un italiano, Alberto Fortis, de Padua, de cuyo Viaje a Dalmacia tomó Goethe el canto de la esposa de Hasán Aga. Goethe estuvo en comunicación con Vuk Stefanovich Karadshich, el gran recopilador serbio y a instigaciones suyas Teresa von Jacobs (Talvj) tradujo buena cantidad de estos cantos al alemán. Las versiones italianas de Nicolás Tommaséo y el libro francés de Dozon que hemos citado, contribuyeron a darlos a conocer en Occidente. Pero los acontecimientos actuales han multiplicado el número de versiones y estudios”.

⁸ Романсером Шпанија називају скуп романси, народних епско-лирских песама у којима се приповедају догађаји историјског, легендарног или новелистичког карактера и у којима се појављују ликови из националне епопеје.

⁹ „Y sin duda uno de los estudios más interesantes para nuestra literatura, sería la comparación de esas rapsodias heroicas con nuestro romancero”.

Дијес-Канедо је један од првих Шпанаца који је сународницима изнео елементарна сазнања о нашој народној књижевности. Он је том приликом споменуо имена славних епских јунака и јунакиња, кључне појмове и поделу на циклусе. Позивајући се на Вука, каже да се најстарије песме везују за XII век, али да већина потиче из периода после XIV столећа. Спомине поделу на косовске, на песме о Марку Краљевићу и на песме о хајдуцима (*los hayduques*). За њих истиче да су то

герилци или разбојници који одлазе у планину пошто су ван турског закона, боре се против непријатеља, али у тајности обилазе своје, пружају помоћ незаштићенима, међусобно се држе међу собом пошто се обавезу заклетвом једни другима и умеју да избегавају опасности, али да погину као јунаци ако је потребно¹⁰ (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 12).

Шпански критичар верује да порекло српске епике треба тражити у „Једном војном поразу, сличном оном кроз који сада пролази Србија: Косовском боју (1389), у коме је, заједно са цветом својих људи, погинуо цар Лазар борећи се против Турака султана Мурата“. Ту је извор и рођење „српског јуначког певања, те елегичне јадиковке, али у исто време и вере да нада постоји“¹¹ (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 12).

Први сегмент свог чланка објављеног у часопису *Шпанија* Дијес-Канедо посвећује Марку Краљевићу, „представнику и осветнику народа“. Речи којима га описује наводимо у целисти:

Он је изванредан пример снаге и чврстине, кадар да једе и пије као цин, власник побожног коња који говори и скупа с њим пије вино, а иначе је поклон једне виле. Његови невероватни подвизи, његова неизвесна смрт, народно веровање да борави зачаран у некој пећини и да ће се вратити на свет када му се коњ напасе траве а јунакова сабља удари у камен и пробуди га, сврставају га уз бок највећих творевина народне маште. Још стоје рушевине замка за који се верује да је био његов и прича се да су храбре српске трупе, нашавши се пред њим 1912, чак и без заповести својих надређених, ту направиле победнички пробој¹² (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 12).

¹⁰ „guerrilleros o bandidos, que se echan al monte después de haberse puesto fuera de la ley turca y hacen el daño que pueden al enemigo, pero visitan en secreto a los suyos, favorecen a los desamparados, se guardan fidelidad entre sí, ligándose unos a otros por juramento, y saben esquivar el peligro o morir como héroes si es necesario”.

¹¹ „De un desastre militar, análogo al que ahora ha sufrido Serbia, de la batalla de Kosovo (1389), en que el zar Lázaro pereció con la flor de sus hombres combatiendo con los turcos del sultán Amurates, muerto también en aquella jornada, nace el canto heroico serbio, como lamento elegiaco, pero también como afirmación de esperanza”.

¹² „Es un ejemplar magnífico de fuerza y vigor, capaz de comer y de beber como un gigante, poseedor de un caballo pío que habla y bebe vino como él, regalo de una Vila. Sus hazañas formidables, su muerte incierta, la creencia popular de que está encantado en una caverna y ha de volver al mundo cuando su caballo acabe de pacer y el sable del héroe caiga sobre la piedra y le despierte,

Марко је „национални полубог“, али такође српски Херкул, Сид, Роланд, Зигфрид и Гаргантуа, цитира Дијес-Канедо Мигеа. Он у својој личности спаја снагу и лукавост и уме на увреду да одговори подсмехом, па Турци из његових смицалица излазе не само поражени, већ и исмејани (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 11). Песме о њему и другим јунацима земљом проносе певачи уз „једножичане гусле“ (*la guzla monocorde*). Као илустрацију реченог, Шпанац наводи песме *Марко њознаје очину сабљу* и *Орање Марка Краљевића*.

Прву, насловљену *Марко и сабља* (*Marko y el sable*¹³) даје у преводу чувеног шпанског романописца Хуана Валере (1824–1905), напомињући да је рађена на основу Каперове немачке верзије. Сматра да осмосложни стих којим преводи Валера није подударан „музици оригинала“, будући да је „српски јуначки стих трохејски десетерац без риме“. Ипак, подвлачи да на овај начин долази до изражаја сличност са духом и стилем шпанског романсера (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 12). У наведеном препеву дата је друга верзија песме у којој Марко препознаје очеву сабљу код османског телала, а овај му признаје да је оружје пронашао крај умирућег српског борца на Косову Пољу. Том је рањенику, упркос његовим молбама, одузео живот одрубивши му главу, а потом га бацио у реку. Схвативши да је реч о Вукашину, Марко се Турчину свети на идентичан начин: одсеца му главу, а тело баца у Ситницу. Ево кратког одломка из препева, у коме се јасно уочавају метричке и стилске црте шпанске народне песме – романсе, на првом месту осмерац и асонантска рима на **и-а** у сваком парном стиху¹⁴:

„Turco, que Dios te lo pague
a quien quitaste la vida
a Vukachín el monarca
es a quien debo la mía.
Do le diste sepultura
te la daré con justicia”.
Y le cortó la cabeza
con rapidez inaudita.
Le asió luego el brazo izquierdo
y el pie derecho en seguida,
y en medio de la corriente
arrojóle del Sitniza.
„Ve a acompañar a mi padre”
al arrojarle le grita.¹⁵ (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 12)

le ponen al lado de las más grandes creaciones de la fantasía popular. Aún se conservan las ruinas de un castillo que se tiene por suyo, y cuentan que, al verlas delante, en la batalla de Prilep, las esforzadas tropas serbias de 1912 hicieron, sin orden de sus jefes un avance victorioso”.

¹³ Јунак се једном наводи као *Marco*, а готово увек као *Marko Kralyevich*, односно *Kralievich*. О транскрипцији Вукашиновог имена биће речи нешто касније.

¹⁴ У шпанској поезији *rima asonante* подразумева понављање самогласника на крају стиха, почев од последњег наглашеног вокала у последњој речи.

¹⁵ „О Турчине, да од Бога нађеш! / Оно ј’ био мој мио бабајко, / мој бабајко, краљу Вукашине! / Да си њему душу причекао, / да си њега онђе саранио, / ја бих тебе љепше саранио.“

Укупно узев, значење и општи тон изворног текста јесу погођени. Ипак, пошто је у питању препев препева, његова потпуна подударност са изворником не може постојати. Неки делови песме се чак не поклапају (док Вукашин у оригиналу тражи од Турчина да га сахрани крај реке, у шпанској верзији моли да га баца у Ситницу). Повремено има благих померања у значењу, другде су стихови изостављени, некад дословно, а некад су синтетички уграђени у превод суседних стихова¹⁶. Наравно, у препеву се губи арома коју српском певању дају турцизми („телал, мејдан, чадор, бабо, ћемер, шићар“ итд.). Одређене поетски интониране речи пренесене су без тог набоја: „љуба“ је „жена“, односно „супруга“ (*mujer, esposa*), „бабајко“ „отац“ (*padre*), „Туре“ – „Турчин“ (*turco*). Препев није тако драматичан као изворник, емотивно је равнији и више усредсређен на нарацију. Неком другом приликом би свакако вредело извести његову детаљну анализу.

Други пример је *Орање Марка Краљевића*, којом шпански критичар илуструје своје запажање о патријархалним вредностима српске јуначке песме. Он каже да су „храбро противљење сваком угњетавању и мржња према традиционалним непријатељима тек појавни облици дубоке и суштинске привржености земљи, дому, породици, слободи“¹⁷ и да те вредности чине „спокојни декор“ чак и најсуровнијих сцена. Позива читаоце да уоче како су приказани село и лик јунакове мајке. Песма је дата у целини, претпостављамо у верзији самог Дијес-Канеда, који о њој, као ни о језику са ког је преводио, не казује ништа. Наглашава да преводи прозом и очито је да му форма није била примарна. Поетски текст је наведен *in continuo*, али су стихови одвојени цртицама¹⁸.

Песма је насловљена *La labranza de Marko (Марково орање)* и верно преноси дух и атмосферу изворника, специфичан шеретски хумор, као и карактер ликова. Нека језичко-стилска решења немају изражајност оригинала, нпр. „синко“ је на шпанском тек *hijo mio* („сине мој“). Карактеристичан узвик *мõре* у стиху „Мõре Марко, не ори друмова!“ и „Мõре Турци, не газ’те орања!“ пренесен је шпанским *Basta* („Доста“): *¡Basta, Marko, no labres el camino! / ¡Basta, turcos, no me pisoteéis el campo!*

/ Па потеже сабљу димискију, / те Турчину одсијече главу, / узне њега за бијелу руку, / а за руку и за десну ногу, / баца њега у воду Ситницу: / „Ид’, Турчине, тражи баба мога.“ (Стефановић Караџић 1988: 255)

¹⁶ По правилу су изостављани стихови који нису неопходни за разумевање нарације, или пак узвици који се понављају, као: „Ој Бога ми, незнана делијо!“ (51), „Та страхан је, да га Бог убије! (66), или „Прођите се, Турци јаничари!“ (110).

¹⁷ „la brava protesta contra toda opresión, el odio contra los enemigos tradicionales, no son más que manifestaciones derivadas de un amor más hondo y fundamental por la tierra, la casa, la familia, la libertad”.

¹⁸ Ево како то изгледа: „Al otro día, a la aurora, –dos cuervos negros llegan– de la vasta planicie de Kosovo, –y posándose en el palacio blanco, –en el palacio mismo de Lázaro el Glorioso, –crascitaba el uno y el otro decía:–«¿Es este es este el palacio del glorioso Zar Lázaro?–¿Y no hay en el palacio–nadie?» –Nadie podía oír sus palabras.”

И овде је, као и другде у тексту, приметно инсистирање на Марковој дрскости и подсмевању Турцима: изгледа да се Шпанцу та црта нарочито допала. Он стих „А када се Марку досадило“ (да се прегана с Турцима) преводи „А када је Марку игра досадила“, додатно наглашавајући тај лудички моменат који, очигледно, доживљава као једну од носећих црта у нарави српског краљевића. Он подвлачи да је Марко персонификација народне душе и да је у њему, скупа са снагом, здружена „лукавост“, тако да он на увреду одговара ругањем. Он јесте турски вазал, али „врло незгодан вазал јер је у свакој прилици оштар према њима [Турцима], руга им се и представља отелотворење побуне против јарма који притиска земљу“¹⁹ (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 12)²⁰.

У наведеној песми Дијес-Канедо стих „Остави се, синко, четовања“ преводи као „Остави се, сине, пустоловина“ (*déjate, hijo mío, de aventuras*). Није јасно зашто је реч „четовање“ тако пренесена; могуће због француске верзије са које је вероватно преводио²¹. С друге стране, чини нам се да блажа и од *чејовања* мање ратничка реч *йусйоловине* указује на западњачку, витешки идеализовану, перцепцију Маркове личности и подухвата.

И у овом примеру текст је дат у прози, уз коришћење цртица између стихова. Верзија презимена *Kraljevich* фонетски је подударна са српским изговором, с изузетком нагласка, који се налази на другом, уместо на првом слогу. У песми *Марко йознаје очину сабљу* јавља се варијанта имена *Vukachin*. И док се на француском ова транскрипција чита као „Вукашин“, значи блиско изворнику, на шпанском је то „Вукаћин“, са, приде, додатком графичког акцента на последњем слогу, сасвим непотребним. Исправније би у сваком смислу било *Vukashin*. У наставку ћемо видети да се по питању транскрипције наших антропонима и топонима јавља велико шаренило.

Из Косовског циклуса Дијес-Канедо одабира да представи песму *Слуја Милујин*, додуше не наводећи њен уобичајени наслов, већ варијанту *После Косова (Después de Kosovo)*. Напомиње да је шпанску верзију сачинио на основу француског предлошка Леа Дорфера. Песму даје у целини, констатујући да га „ово туговање“ (*estas lamentaciones*), овај „лелек“ (*queja*) подсећају на оне „с краја Есхилових *Персијанаца* или на оне из наших романи о последњем визиготском краљу Родригу“²² (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 13). И у овом преводу је текст дат у прозном облику, али уз цртице које означавају крај стиха.

¹⁹ „vasallo incómodo que los trata con dureza en toda ocasión, se burla de ellos, y es encarnación de rebeldía contra el yugo que pesaba sobre el país”.

²⁰ У тексту шпанског критичара наилазимо на реч *jugarretas* (смицалица, ујдурма, подвала) када се говори о Марковом односу према противницима.

²¹ Хименес Леон сматра да је Дијес-Канедо превод са руског, чешког/словачког и бугарског највероватније радио са француског, па одатле можемо извући претпоставку да то важи и за српске препеве у овом чланку, иако то није експлицитно назначено (Хименес Леон 2001: 415). Исти истраживач верује да је већина примера преведена *ad hoc*.

²² „Por estas lamentaciones pasa una queja como la del final de los *Persas* de Esquilo o como en los romances nuestros de Rodrigo, rey de los godos”.

Y el siervo Milutín así habla: – “Señora, todos quedaron en Kosovo—donde ha sucumbido el Zar Lázaro.— Muchas lanzas allí se rompieron—lanzas turcas y serbias—pero más serbias que turcas.—Oh, señora, en defensa de tu Señor,—de tu Señor el glorioso Zar Lázaro,—tu padre, Yug Bogdan, ha perecido,—dando ejemplo glorioso, al primer choque;—ocho Yugovich cayeron después—porque el hermano quería seguir al hermano—y sólo uno sobrevivió”.²³ (DÍEZ-CANEDO 1918: 172, 13)²⁴

Критичара је даље привукла тема освете, присутна и у шпанској народној поезији. Прву њену илустрацију даје примером *Диобе Јакчића* (наслов преводи као *El reparto de los Yakchich /sic/*), наводећи композицију у целини, док се други пример односи на Бановић Страхињу:

У тој поезији не цветају само осветнички нагони; много пута се случај сукоба и освете завршава великодушним опроштајем, као, на пример, у оном о Бану Страхињи, чија га супруга, коју је завео Влах-Алија, напада, па чак и рањава, с мачем у руци. Не би ли је се ослободио како би могао да се супротстави непријатељу, Бан зове у помоћ хрта Карамана, јер „је женска страна страшивица / страшивица свака од пашчади.“ Пошто је победио Турчина, он ослобађа жену – *верну љубу* – узима је за руку и поставља на свог коња не би ли је одвео код њених: код оца, старог Југ Богдана, и браће, девет Југовића. А када се они препадну, угледавши га рањеног, ево шта им Бан Страхиња одговара:²⁵ (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 11)

Следе завршна 34 стиха познате песме, за коју Дијес-Канедо каже да је без икакве сумње „једна од најлепших у српском *романсеру*“.²⁶ Наводећи завршницу композиције, подвлачи да је песник закључује „узвиком дивљења“: “Pocos héroes hallarás en el mundo / como Banovich Strahina!” (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 11), односно „Помало је такијех јунака / кâ што беше Страхињићу бане.“²⁶

²³ „Тада слуга поче казивати: / ‘Сви осташе, госпо, у Косову. / Ће погибе славни кнез Лазаре, / ту су многа копља изломљена, / изломљена и турска и српска, / али више српска него турска, / бранећ’, госпо, свога господара, / господара, славног кнез-Лазара. / А Југ ти је, госпо, погинуо / у почетку, у боју првоне, / погибе ти осам Југовића’ [...].“ (Ђурић 1983: 277)

²⁴ У овој песми је транскрипција антропонима и топонима дата овако: *Milutín, Zar Lázaro, Yug Bogdan / Yug-Bogdan, Yugovich, Bochko Yugovich, Strahina / Strahinia Banovich / Ban Strahina, Milosh, Sitnitsa, Vuk Brankovich*. Готово сва решења недвосмислено указују на француски као посреднички језик.

²⁵ „Y no sólo impulsos de venganza florecen en esta poesía; muchas veces un generoso perdón es remate de una historia de traiciones y combates. Ahí, por ejemplo, en la del Ban Strahina, cuya esposa, seducida por Alí el Válaco, llega a atacarle, espada en mano, y aun a herirle. Para librarse de ella y acudir al enemigo, el Ban tiene que llamar en socorro suyo al perro Karaman, porque «fácilmente la mujer se espanta, todas temen a los perros». Pero cuando ha derribado al turco, libra a su mujer—«a su tierna esposa»— del perro, la coge del brazo y la monta a la grupa de su corcel, para llevársela con los suyos, con el anciano Yug Bogdan, y los nueve Yugovich, padre y hermanos de ella. Y cuando ellos temen, viéndole herido, he aquí lo que el Ban Strahina contesta:”

²⁶ Овде се јавља читав низ топонима који такође упућују на француски предлоказ: *Karavlachka, Posavlié, Ujitz, Neboicha, Rujitza*. Остали су: *Danitsa, Yakchich Dimitri, Bogdan, Angelia, Karabogdanska, Banato, Danubio, Sirmia*.

У наставку чланка објављеног у броју 173 часописа *Шпанија*, Дијес-Канедо пажњу посвећује *Хасанајиници* (*La Noble esposa de Hasán Aga*), као најпознатијој, напомињући да ју је превео Гете, а Хердер укључио у збирку *Гласови народа*:

Тип жене који се ту оцртава право је чудо чедности и дубоке љубави. Раздвојена од мужа, удаљена од властите деце, она једва успева било шта да изговори; схвата да је на мети критике и срце јој због тога препукне. Немогуће је бити уздржанији у изразу. Али зато осећања навиру са свих страна, незауостављиво.²⁷ (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 11).

Песма је дата у целини, у прози.

¿Qué es aquello blanco en la verde montaña? — ¿Es nieve o son cisnes?
— Pero ya se hubiera derretido la nieve— y levantado el vuelo los cisnes.
— No es nieve, no son cisnes— sino la tienda de Hasán Aga. —²⁸ (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 11)

Ову страницу часописа краси фотографија статуе *Моја мајка* Ивана Мештровића, на којој је жена одевена у ношњу Далматинске Загоре, са карактеристичном марамом на глави (слика 1).

За крај свог прегледа шпански критичар оставља лирску песму *Риба и девојка*. Објашњава да спада у тзв. „женске песме“ (*poesías femeninas*), да су оне махом љубавне, да се не изводе „уз монотону пратњу гусала“, да их „сви знају, нарочито жене и деца“, и да се у њима „српски народ ослобађа свог епског оклопа“²⁹.

Una muchacha se sienta a la orilla del mar—y dice para sí: —« ¡Ay, Dios bueno y querido! —¿Hay algo más vasto que el mar? —¿Hay algo más ancho que la llanura? —¿Hay algo más ligero que el caballo? —¿Hay algo más dulce que la miel? —¿Hay algo más querido que un hermano? »— Desde el agua profunda—un pez le contesta: —«Niña candorosa y sencilla, — el cielo es mucho más vasto que el mar, —y el mar es mucho más ancho que la llanura —y los ojos son mucho más ligeros que el caballo, — y el azúcar es mucho más dulce que la miel, —y mucho más querido que el hermano es el amante.»³⁰ (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 12)

²⁷ „El tipo de mujer que en él se dibuja es maravilloso de castidad, de profundidad de amor. Separada de su marido, arrebatada a sus hijos, apenas tiene palabras que decir; pero al verse recriminada, el corazón se le rompe. No puede darse mayor sobriedad de expresión. El sentimiento rebosa por todas partes, irreprimible”.

²⁸ „Шта се б’јели у гори зеленој? / Ал’ је снијег, ал’ су лабудови? Да је снијег, већ би окопнио, / лабудови већ би полетјели. / Нит’ је снијег нит’ су лабудови, / него шатор аге Хасан-аге“ (Ђурић 1983: 633).

²⁹ „son cantares que andan en boca de todos, y en especial de las mujeres y los niños, en que el pueblo serbio se desprende de la armadura épica”.

³⁰ „Девојка сједи крај мора, / Пак сама себи говори: / ‘Ах мили Боже и драги! / Има л’ шта шире од мора? / Има л’ што дуже од поља? / Има л’ што брже од коња? / Има л’ што

ESPAÑA

CANTOS DEL PUEBLO SERBIO ⁽¹⁾

POR

E. Díez-Canedo

El sentimiento que anima los poemas heroicos de Serbia, la brava protesta contra toda opresión, el odio contra los enemigos tradicionales, no son más que manifestaciones derivadas de un amor más hondo y fundamental por la tierra, la casa, la familia, la libertad. Este amor late en el fondo de todas las composiciones, aun de aquellas en que más extremados resaltan los ímpetus belicosos de los paladines serbios. De aquí la glorificación constante de guerreros y hay duques, y la personificación del alma nacional en Marko Kralievich, que une la fuerza con la astucia, que sobre el desnudo sabe poner la mofa; no sólo vencidos, también burlados, salen de sus jugarretas los turcos. Pero, aun en estos cantares de Marko, las costumbres patriarcales ponen un tranquilo fondo a las más truculentas escenas. Véase cómo aparecen la madre y el campo en este canto que traducimos a continuación:

LABRANZA DE MARKO

Está bebiendo vino Kraljevich Marko,—con su madre, la anciana Eufrosima.—Y cuando han bebido a su sabor—la madre de Marko que dice:—«Hijo, hijo mío, Kraljevich Marko—déjate, hijo mío, de aventuras:—nunca del

IVAN MESTROVITCH: LA MADRE DEL AUTOR

Слика 1

Извор: Национална библиотека Шпаније
 <<https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=81bb5149-b978-4f21-8e82-80d95de4b4be&page=11>>
 (5.11.2022)

И овде је Дијес-Канедо настојао да пренесе тачно значење стихова, што му је лепо пошло за руком. Треба рећи да је текст врло једноставан и да не доноси потешкоће преводиоцу. Једино бисмо приметили да је десети стих „Дјевојко, луда будало“ преведен речима „Девојчице, наивна и простосрдачна“, чиме је израз „луда будало“ ублажен јер би вероватно грубо звучао кад

слађе од меда? / Има л' што драже од брата? / Говори риба из воде: 'Дјевојко, луда будало! / Шире је небо од мора, / Дуже је море од поља, / Брже су очи од коња, / Слађи је шећер од меда, / Дражи је драги од брата“ (СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ 1975: 208).

би се дословно превео на шпански (*loca torpe/loca imprudente* и сл.). Или је, опет, што је сасвим вероватно, у питању превод с француског. И последња реч, „драги“, има у шпанском низ прикладнијих еквивалената (*amigo, amado*), будући да *amante* значи „љубавник“.

На овој страници часописа налази се фотографија разрушене цркве, испод које стоји натпис „Црква у Курђумбији /sic/“ (*Iglesia de Kurchumbia*). Реч је о манастиру Светог Николе крај Куршумлије, из XII века, данас обнoвљеном (слика 2).

Слика 2

Извор: Национална библиотека Шпаније
 <<https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=81bb5149-b978-4f21-8e82-80d95de4b4be&page=12>>
 (5.11.2022)

Дакле, Дијес-Канедо представља у кратким цртама историјат настанка, тематско-мотивске и стилске одлике српске народне поезије, стављајући у први план одабране примере песама, њих шест наведених у целини (*Марко Краљевић познаје очину сабљу, Орање Марка Краљевића, Слуја Милујин, Диоба Јакшића, Хасанајница, Риба и дјевојка*), као и завршна 34 стиха песме *Бановић Сјрахића*. Рекло би се да је нагласак наменски на издвојеним примерима, не толико на објашњењима, што потврђује и проучавалац Дијес-Канедовог дела Хименес Леон (JIMÉNEZ LEÓN 2001: 415–416).

Несумњиво да је овај шпански ерудита био књижевни зналац са много искуства, како у тумачењу литерарних дела, тако и у превођењу. Он је у ова

два чланка навео коришћену литературу, а у два случаја експлицитно навео да се користио француском верзијом приликом преношења стихова на шпански. Било му је важно тачно значење, тон и амбијент одабраних примера, а форма у мањој мери, те се није трудио око уклапања стихова по дужини, за шта би му, свакако, требало више времена, али и вештине. Ово представљање, подстакнуто фокусом у коме је била Србија за време Првог светског рата, делује као скица. Рекло би се у исто време да је то подстицај аутора својим колегама за оно што би ваљало чинити са шпанске стране како би се упознала српска народна књижевност, која, што је подвучено више пута, показује изузетно богатство и естетске квалитете. У неколико наврата су поменуте као пожељне и могућности компаративних истраживања.

Захваљујући својој широкој култури и одличном познавању књижевности, али и знању француског, Дијес-Канедо је успео да прикаже у назнакама, кроз низ брижљиво одабраних примера, српско народно певање. Примећујемо да је француски и у овом смеру био мост преко кога су се среле две јужноевропске литературе и културе: српска и шпанска. Ремек-дело шпанске књижевности, *Дон Кихота*, наш Ђорђе Поповић – Даничар превео је са кастиљанског, али му је значајна подршка у раду била француска верзија Луја Вијардоа из 1836. Такође, француска критичка мисао одиграла је значајну улогу и видно утицала на стварање перцепције о најзначајнијем шпанском књижевном делу у нашој средини (Стојановић 2014: 7).

Конечно, не желимо да пропустимо да наведемо још један похвалан суд овог образованог Шпанца на рачун наше народне поезије. Он чланак посвећен бугарској поезији, такође објављен у *Шћанији*, започиње следећом констатацијом коју вреди пренети у целости:

Бугарска народна поезија без сумње је мање богата од српске, њене сестре непријатељице. Епски дух српских народних песама једва да слабашно надахњује понеку бугарску рапсодију, у којој бледуњави Лазар и разбојник (не више јунак) Марко Краљевић (његов изврнути лик), једва подсећају на велике личности из песама косовских певача. Уистину, ту нема националне поезије која би величала јунаштва и јунаке, нити изванредне креативности у којој би се отеловљавао дух народа. Ипак, у песмама које су сакупила браћа Миладинов и други учени људи по узору на оно што је у Србији радио Вук Стефановић Караџић, могу се наћи песме високе вредности и значаја³¹ (DÍEZ-CANEDO 1918: 179, 10).

³¹ „La literatura popular de Bulgaria, es, sin duda, menos rica que la de Serbia, su hermana enemiga. El aliento épico de los cantos populares serbios, apenas anima débilmente algunas rapsodias búlgaras, en que un descolorido Lázaro y un Marko Kralievich visto del revés, bandido y no héroe, recuerdan sólo con vaguedad las grandes figuras evocadas por los cantores de Kossovo. No hay, en verdad, una poesía nacional glorificadora de gestas y héroes, ni tampoco una creación fantástica en que se transfigure el espíritu del país. Hállanse, sin embargo, entre los cantos recogidos por los hermanos Miladinov y por otros eruditos, a imitación de lo hecho en Serbia por Vuk Stefanovich Karadshik, poesías de valor e interés muy subidos”.

На крају свог рада Дијес-Канедо даје шири закључак о књижевним везама Србије и Шпаније, речима да је

У Шпанији [...] мало тога урађено. Само један Валерин чланак о немачком преводу песама о Краљевићу Марку, и неколики чланци Хулија Камбе, који је имао прилику да упозна више српских ерудита и песника. Ни у Јужној Америци, где постоји значајна балканска колонија (у Чилеу излазе новине на српскохрватском) није урађено више³² (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 12).

Шпанац се у наставку позитивно изјашњава о доприносу српских колега:

Са своје стране, Срби су показали живо занимање за шпанску књижевност. Камба наводи да је госп. Давичо преводио наша позоришна дела, Милош Цветић адаптирао комад *En el puño de la espada*, а Нушић дело *En el seno de la muerte*, при чему је радњу преселио у Србију, повезавши тако нашу јуначку легенду са њиховом³³ (DÍEZ-CANEDO 1918: 173, 12).

Напоменимо да је, према подацима Музеја позоришне уметности Србије, Сефард Хајим Давичо превео обе наведене драме Нобеловца Хосеа Ећегараја (Echegaray). Прва, *У балчаку мача*, изведена је 1897. у Народном позоришту у Београду, док је друга, *У крилу смрти*, имала своју премијеру 1891, а режирао ју је Милош Цветић.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Антилопија народних јуначких њесама*. Приредио Војислав Ђурић. Београд: СКЗ, 1983.
- Перишић, Мирослав. Краљевина Србија и Краљевина Шпанија. Културне везе и успостављање дипломатских односа у контексту европских утицаја на српско друштво у 19. и почетком 20. века. У: Перишић, М, Шкодрић, Ј, Релић, Ј. (приређивачи), *Краљевина Србија и Краљевина Шпанија*. Београд: Архив Србије, 2017, 15–26.
- СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ, Вук. *Српске народне њјесме*. Књига четврта. Приредио Владан Недић. Београд: Просвета, 1975.

³² „En España poco se hecho. Sólo un artículo de Valera referente a la traducción alemana de los cantos de Marko Kralievich, y unos bellos artículos de Julio Camba, que ha tenido ocasión de conocer a algunos eruditos y poetas serbios. En América del Sur, donde hay una importante colonia balkánica—en Chile se publican periódicos escritos en serbo croata—no se ha hecho mucho más”.

³³ „Los serbios, por su parte, han mostrado por la literatura española un vivo interés. Camba cita las traducciones de obras de nuestro teatro hechas por el Sr. Dawtchow /sic/ y las adaptaciones de *En el puño de la espada* por Miloch /sic/ Zvetitch y *En el seno de la muerte* por Nouchitch /sic/, trasladando la acción a Serbia, y enlazando así con la suya nuestra leyenda heroica”.

- СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ, Вук. *Српске народне њесме*. Књига пета. Приредила Радмила Пешић. Београд: Просвета, 1988.
- СТОЈАНОВИЋ, Јасна. *Како смо чииали Дон Кихоја*. Београд: Фокус – Форум за интеркултурну комуникацију, 2014. <<http://www.komunikacijaikultura.org/E-books/Kako%20smo%20citali%20Don%20Kihota.pdf>> 16. 01. 2022.
- Театрорлов*. Музеј позоришне уметности Србије. <<https://teatroslov.mpus.org.rs/index.php>> 5. 12. 2022.

*

- ABAD, Francisco. Sobre el contexto histórico y la obra crítico-literaria de Enrique Diez-Canedo. *Cauce*, 22–23 (1999–2000): 18–38.
- DÍEZ-CANEDO, Enrique. Cantos del pueblo serbio. *España*, 172 (1918): 12–13. <<https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=e6f137fd-a157-426d-9929-fe3796221e4e&page=12>> 25. 10. 2022.
- DÍEZ-CANEDO, Enrique. Cantos del pueblo serbio. *España*, 173 (1918): 11–12. <<https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=81bb5149-b978-4f21-8e82-80d95de4b4be&page=11>> 25. 10. 2022.
- DÍEZ-CANEDO, Enrique. Cantos del pueblo búlgaro. *España*, 179 (1918): 10–11. <<https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=b669935f-f57d-489c-aaf7-5248fe6e7bd5&page=10>> 25. 10. 2022.
- FERNÁNDEZ GUTIÉRREZ, José María. Enrique Diez-Canedo creador y crítico literario. Bibliografía. *Cauce*, 26 (2003): 141–170. <https://cvc.cervantes.es/literatura/cauce/pdf/cauce26/cauce26_06.pdf> 20. 9. 2022.
- FERNÁNDEZ GUTIÉRREZ, José María. Enrique Diez-Canedo. El poeta y su circunstancia. *Cauce*, 22–23 (1999–2000): 67–102.
- Homenaje a Enrique Diez-Canedo*. *Cauce*, 22–23 (1999–2000) <https://cvc.cervantes.es/literatura/cauce/cauce22_23.htm> 20. 9. 2022.
- JIMÉNEZ LEÓN, Marcelino. Algunas ideas sobre la traducción de Enrique Diez-Canedo. *Cauce*, 22–23 (1999–2000): 175–189. <https://cvc.cervantes.es/literatura/cauce/pdf/cauce22-23/cauce22-23_10.pdf> 20. 9. 2022.
- JIMÉNEZ LEÓN, Marcelino. *Enrique Díez-Canedo, crítico literario*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 2001. (необјављена докторска теза) <<https://www.tdx.cat/handle/10803/1711#page=1>> 21. 9. 2022.
- LAMA, MIGUEL ÁNGEL. Enrique Diez-Canedo y la poesía extranjera. *Cauce*, 22–23 (1999–2000): 191–228. <https://cvc.cervantes.es/literatura/cauce/pdf/cauce22-23/cauce22-23_11.pdf> 20. 9. 2022.
- PÉREZ ZORILLA, Elda. *La poesía y la crítica poética de Enrique Díez-Canedo*. Universidad Complutense, Facultad de Filología, Madrid, 1998 (необјављена докторска теза) <<https://eprints.ucm.es/id/eprint/4003/1/T22960.pdf>> 26. 11. 2022.

Jasna Stojanović

THE SPANISH LITERARY CRITIC ENRIQUE DÍEZ-CANEDO
ON SERBIAN FOLK POETRY

Summary

In this paper we present two articles of the Spanish poet, translator and literary critic Enrique Díez-Canedo on Serbian folk poetry, published in the magazine *España* in 1918. The main reason for his writings were dramatic events in Serbia during World War I and the compassion of this intellectual for the suffering of our people. In his texts Díez-Canedo provides basic information about Serbian folk poetry, as well as the translation of several selected songs, the first translation ever done into Spanish. This achievement, as well as Díez-Canedo's meaningful presentation and his very laudatory judgment about "one of the richest Slavic folk literatures" bear a very special importance to the contribution of this Spanish literary expert.

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
Katedra za iberijske studije
Studentski trg 3
11000 Beograd
jasto@fil.bg.ac.rs

Примљен: 7. фебруара 2023. године
Прихваћен за штампу фебруара 2023. године